

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΓΙΑΚΟΥΜΗΣ
φιλόλογος - ερευνητής

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΡΑΒΕΝΙΩΝ ΔΡΟΠΟΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΜΠΑΣΤΑΣ-ΠΛΕΣΣΑΣ
ΑΘΗΝΑ 1995

35/4

ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΤΑΧΩΡΗ

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ
ΡΑΖΟΝΙΩΝ
ΔΡΟΠΙΟΥ

του **Παναγιώτη**,
αδελφού μου δίδυμου,
αφιέρωμα.

ΑΠΡΟΔΟΤΙΚΟ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 55980
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 12/9/2014
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΓΙΑΚΟΥΜΗΣ
φιλόλογος - ερευνητής

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΡΑΒΕΝΙΩΝ ΔΡΟΠΟΛΗΣ

- Η Δρόπολη
- Το περιβάλλον της Μονής
- Η ιστορία της Μονής
- Το οικοδομικό της πρόγραμμα
- Το καθολικό
- Το εικονογραφικό πρόγραμμα

ΣΕΙΡΑ: Μνημεία της εξωελλαδικής Ορθοδοξίας

τεύχος 1ο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΜΠΑΣΤΑΣ-ΠΛΕΣΣΑΣ

Αθήνα, 1995

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει τη σφραγίδα του εκδότη ή την υπογραφή του συγγραφέα.

ISBN 960-7418-14-X

© Εργαστήριο Ελεύθερων Γλωσσοεκφραστικών Σπουδών και Γεωργ. Γιακουμής
Δήμητρος 20, Μαρούσι, τηλ. 6122860 και 8016787
Fax 6230013

Αντί προλόγου

Από το 1992 μέχρι και πριν λίγους μήνες περιηγούμαστε, ο μεγάλος μου γιος Κωνσταντίνος, κάποιοι κατά καιρούς συνεργάτες κι εγώ, τα χωριά και τα ορθόδοξα μνημεία της Δρόπολης, του Πωγωνίου και του Βούρκου της Β. Ηπείρου. Από τις περιηγήσεις αυτές προέκυψαν ήδη δύο βιβλία κι ένα πλούσιο φωτογραφικό αρχείο υλικό – μικρό μέρος του οποίου δημοσιεύουμε σήμερα.

Κατά τις περιοδείες μας είδαμε και θαυμάσαμε πολλά ορθόδοξα μνημεία, μεγάλης ιστορικής και καλλιτεχνικής αξίας, που όμως είναι εγκαταλελειμμένα πλήρως λόγω της οικονομικής αδυναμίας να συντηρηθούν και να ευπρεπιστούν από την νεωστί ανιδρυθείσα Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας – παρά τις εργώδεις προσπάθειες του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου κ.κ. Αναστασίου.

Μένει, λοιπόν, η ιδιωτική πρωτοβουλία να κάνει πάλι το θαύμα της, όπως πολλές φορές ήδη το έχει πράξει με γενναίες χορηγίες (κι ας μην ονομάσουμε περιπτώσεις υπερβαίνοντας την αθόρυβη σεμνότητα τέτοιων χορηγών...). Εμείς, με τις ελάχιστες δυνάμεις μας θέτουμε σε κυκλοφορία αυτό το τεύχος, επειδή θέλουμε να γίνει γνωστό σε όλους τους φιλόστοργους, φιλότεχνους και φιλογενείς δωρητές το κομψό αυτό μνημείο της Ορθοδοξίας στη Δρόπολη, να συγκινήσει κάποιους και να συμβάλει στην όποια δραστηριότητα για την ανακαίνιση και συντήρησή του.

Από τη θέση αυτή ευχαριστώ εκ βαθέων τους ακούραστους συνεργάτες μου στις κοπιώδεις πορείες, τις αυτοψίες και τις προσπάθειες καταγραφής των εικονογραφικών προγραμμάτων, στα ψηλά βουνά της Ηπείρου, κυρίως τον Κωνσταντίνο Γιακουμή, τον Λεονάρδο Βασίλη και τον αρχιτέκτονα Ανέστη Αγόρο. Ευγνωμονώ, επίσης, και τον λαμπρό εκδότη και επιμελητή εθνοπρεπών εκδοτικών προσπαθειών κ. Αντώνη Μπάστα, χάρη στη γενναία οικονομική στήριξη του οποίου εκτυπώθηκε το ανά χείρας τεύχος.

1995, Φεβρουάριος

Γεώργιος Κ. Γιακουμής
φιλόλογος-ερευνητής

ΧΑΡΤΗΣ Δ Ρ Ο Π Ο Λ Η Σ - Π Ω Γ Ω Ν Ι Ο Υ - Λ Ι Ο Υ Τ Ζ Η Σ Κ Α Ι Χ Α Ο Ν Ι Α Σ (Β Ο Υ Ρ Κ Ο Υ)

1. Ο Κάμπος της Δρόπολης

Η Δρόπολη είναι το νοτιότερο άκρο της σημερινής Αλβανίας προς την Ελλάδα. Αυτό το τμήμα της άλλοτε ενιαίας Ηπείρου αποτελεί το νότιο επίσης τμήμα της κοιλάδας του Δρύνου ποταμού, δηλαδή την περιοχή από το Αργυρόκαστρο ως τα βουνά της Μουργκάνας και του Στουγάρα, πάνω στα ελληνικά σύνορα.

Έχει μήκος 40 περίπου χιλιομέτρων και πλάτος κυμαινόμενο από 5 ως 8 χιλιόμετρα. Ορίζεται γεωφυσικά ως εξής: ανατολικά από τα βουνά Ζωνάρια - Μακρούκαμπο (ανατολικότερα των οποίων βρίσκεται το Πωγώνι) και Λύγκο (το βουνό της Λιούτζης)· βόρεια ο κάμπος στενεύει μεταξύ των βουνοσειρών Λιούτζης - Κουρβελεσίου (κι εκεί, σε μια βραχώδη κι απότομη λοφοκορυφή, σκαρφαλώνει η μεγάλη πόλη του Αργυρόκαστρου)· δυτικά η Δρόπολη «τειχίζεται» από το Πλατοβούνι (ένα κλάδο των Ακροκεραύνιων ορέων – δυτικότερα από το οποίο απλώνεται η πεδιάδα του Βούρκου, η αρχαία Χαονία, των επαρχιών Δελβίνου και Αγίων Σαράντα). Στη μέση της κοιλάδας ρέει ο Δρύνος ανάμεσα σε ξερικές και ποτιστικές καλλιέργειες άλλοτε πλούσιος σε νερά κι άλλοτε με άδεια, ασπροχάλικη κοίτη.

Έτσι η Δ(ε)ρόπολη, ή Δρουνούπολη επισημότερα, είναι μια περιοχή φυσικά οχυρή ανατολικά και δυτικά, ανοχύρωτη όμως βόρεια και νότια, όπου υπάρχουν στενές μεν αλλά βατές/ομαλές διαβάσεις – γεγονός που δεν την ευνόησε ιστορικά, επειδή διαμέσου αυτών των περασμάτων διέβησαν ανά τους αιώνες οι περαστικοί ή κατακτητικοί λαοί, οι οποίοι και την λεηλάτησαν...

2. Τα δροπολίτικα χωριά

Όλα τα χωριά της Δρόπολης μνημονεύονται σε πηγές από τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους και τον πρώτο αιώνα της τουρκοκρατίας· μερικά δεν κατοικούνται πια, παρά μόνον υπάρχουν ως ερειπιώνες. Όσα σήμερα επιβιώνουν είναι χτισμένα «σαν δύο αρμάδες» στις υπώρειες είτε του Πλατοβουνίου δυτικά (19 συνολικά) είτε των βουνών Ζωνάρια και Μακρούκαμπο ανατολικά (8 συνολικά) είτε, τέλος, πάνω στα βουνά των συνόρων με την Ελλάδα στα νότια (9 συνολικά). Από τα 36 αυτά χωριά τα 33 είναι ακραιφνώς ελληνικά και, φυσικά, ορθόδοξα στο θρήσκευμα.

Νομίζουμε πως αξίζει να ονομαστούν και να αποτυπωθούν στο χάρτη όλα αυτά τα χωριά. Από το Αργυρόκαστρο, λοιπόν, κατεβαίνοντας νότια προς το συνοριακό σταθμό της Κακαβιάς, συναντάμε δυτικά, προς το Πλατοβούνι, τα εξής κατά σειρά χωριά: Λαζαράτες (εξισλαμισμένο πια), Δερβιτσάνη, (καλο-)Γοραντζή, Βάνιστα, Χάσκοβο, Δούβιανη, Σωφράτικα, Τεριαχάτες, Γκορίτσα, Φράστανη, Λιούγκαρη, Γράψη, Γεωργουτσάτι, Ζερβάτι, Βουλιαράτες, Βόρδιστα, Κρά, Βοδίνο, Πέπελη· απ' εδώ αρχίζει κανονική ανάβαση προς τα χωριά Κλεισάρι, Σελιό, (κακο-)Γαραντζή, Λουβίνα, Λόγγο, Σωτείρα και Κοσοβίτσα – όλα αυτά κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα.

Παράλληλα, κατεβαίνοντας πάλι από Αργυρόκαστρο προς Κακαβιά, βλέπουμε στ' αριστερά-ανατολικά μας τα χωριά: Λιμπόχοβο και Νεπράβιστα (καταπράσινα, μέσα στα δέντρα, εξισλαμισμένα κι αυτά γύρω στα 1810 τελικά!), Βραχογοραντζή, Γλύνα, Επισκοπή (Άνω και Κάτω), Ραντάτες (ή Ροδάτες), Κακαβιά· κι ύστερα ανεβαίνουμε λίγο προς Αη-Νικόλα και Κατούνα.

Χαρακτηριστικό των χωριών είναι η διπλή παράταξή τους από βορρά προς νότο, δεξιά κι αριστερά του κάμπου, στα ριζά ή στις πλαγιές των βουνών, όπου είναι χτισμένα κατά τρόπον αμφιθεατρικό, με κυρίαρχο υλικό την πέτρα, με νώτα καλυμμένα από τα στήθη των

Οδοιπορικός χάρτης Δρόπολης

βουνών και με θέα ανοικτή προς την κοιλάδα του Δρύνου – με εξαίρεση τα χωριά του ορεινού νότου, προς τον Ξεριά, δηλαδή τον παραπόταμο του Δρύνου.

3. Η θρησκευτική φυσιογνωμία της Δρόπολης

Είναι γνωστό ότι μετά την κατάληψη της Βαλκανικής από τους Οθωμανούς (πρός τα τέλη του 14ου αι.) άρχισαν, δειλά στην αρχή, βίαια κατόπιν, οι εξισλαμισμοί. Ιδιαίτερα επλήγησαν και οι δυτικές περιοχές της χερσονήσου, από τη Βοσνία ως τη Θεσπρωτία. Ειδικά στην ευρεία περί την Δρόπολη περιοχή οι αλλαξοπιστίες εμφανίστηκαν ως ιστορικό φαινόμενο περί τα μέσα του 16ου αιώνα και επίκεντρό τους ήταν το Αργυρόκαστρο· εκεί μεταγκαθίσταντο όσες οικογένειες ασπάζονταν τη μουσουλμανική θρησκεία είτε εξανάγκης (από την υπερβολική, δηλαδή, καταπόνησή τους εξαιτίας των βαρύτερων φόρων) είτε εκούσια (για να βελτιώσουν την κοινωνική και οικονο-

μική τους θέση). Έτσι, το Αργυρόκαστρο έγινε σιγά-σιγά κέντρο όλων των εξωμοτών της περιοχής, οι οποίοι εντούτοις εξακολουθούσαν μαζί με το νέο όνομά τους να φέρουν ως επώνυμο το όνομα του χωριού της προέλευσής τους (Ισμέτ Γράψης, φερειπείν, Σιούλιο Τεριαχάτες ή Μεμέτ Πεσκοπής κ.ά). Φυσικά, τα ήθη των Αργυροκαστρονίων αλλοιώθηκαν και οι φανατικοί νεοφώτιστοι, αγάδες ή σπαχήδες, καταβασάνιζαν τους χριστιανούς των γύρω περιοχών Λιούτζης, Ρίζας, Ζαγοριάς, Πωγωνίου, Δρόπολης, Δελβίνου, Αγ. Σαράντα, Κουρβελεσίου και Τεπελενίου. Γιαυτό, βαθμιαία οι αλλαξοπιστίες πύκνωναν, κατά τους 17ο και 18ο αιώνες, ώστε έτσι να γλυτώνουν οι χωρικοί τη διαρπαγή των χωραφιών τους, ιδιαίτερα των ευφορότερων και πλουσιότερων περιοχών (όπως η Νεπράβιστα και το Λιμπόχοβο της Δρόπολης). Μάλιστα συνέβη και τούτο το ανησυχητικότερο : προ των αφόρητων πιέσεων των αρνησιθρήσκων να οικειοποιηθούν γειτονικά τους χωράφια, παρουσιάστηκε το φαινόμενο των εκούσιων-ομαδικών εξισλαμισμών σε χωριά του Κουρβελεσίου, της Λιαμπουριάς, του Βούρκου και, ενμέρει, του Πωγωνίου και της Δρόπολης – όπου, όμως, το κύμα των εξωμοσιών αναχαιτίστηκε αποτελεσματικά μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα, οπότε οι αλλαξοπιστίες εξουθενώθηκαν, με τελευταία σποραδικά φαινόμενα, γύρω στα 1810, τον εξισλαμισμό 8-10 οικογενειών χριστιανών στη Νεπράβιστα, οι οποίες είχαν ως τότε ανθέξει και ενέμεναν πιστές στη θρησκεία του Ναζωραίου...

Τελικά, η Δρόπολη κατόρθωσε να παραμείνει πιστή στην προφυλακή της ορθόδοξης Χριστιανοσύνης, αφού μόνο τρία χωριά της εξισλαμίστηκαν – κι απ' αυτά πρέπει να εξαι-

ρέσουμε τις Λαζαράτες, δεδομένου ότι οι χριστιανοί Λαζαρατινοί μετανάστευσαν αλλού κι ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν στα σπίτια τους μουσουλμάνοι από το Αργυρόκαστρο. Το κατόρθωμα αυτό οφείλεται και στη στέρεη πίστη των Δροπολιτών αλλά και στη δράση ορισμένων φωτισμένων ιεραρχών, που εποίμαναν τον τόπο σε χαλεπούς καιρούς (όπως ο επίσκοπος Σοφιανός και ο Δροινουπόλεως Δοσίθεος ή ο Δελβίνου Ιωαννίκιος). Επιπλέον, μέγιστη υπήρξε η ιεροποστολική συμβολή του πατρο-Κοσμά του Αιτωλού (που με τον ακάματο ζήλο του ενίσχυσε τους χειμαζόμενους Δροπολίτες, σταλμένος καθώς ήταν από τον εκ Δελβίνου πατριάρχη Σωφρόνιο Β΄). Τέλος, το κατόρθωμα οφείλεται και στα πολυάριθμα μοναστηριακά κέντρα της Δρόπολης, που αποτέλεσαν κατά την τουρκοκρατία φάρους θρησκευτικούς, εκ-παιδευτικούς και κοινωνικούς, αφού με την ορθόδοξη λατρεία, τη λειτουργία σχολείων και τα έργα ανθρωπιστικής ευποιΐας στα οποία επιδίδονταν, επέτυχαν να συσπειρώσουν γύρω τους τους ορθοδόξους και να στηρίξουν αποφασιστικά την πίστη τους προ του εκμαυλιστικού εξισλαμισμού.

Δεν είναι τυχαίο, εν προκειμένω, ότι στη Δρόπολη υπήρχαν και υπάρχουν μοναστήρια διάσπαρτα, των οποίων η μνήμη και το κύρος, για τη θρησκευτική και εθνοπρεπή δράση τους, έφτανε ως τις παρίστριες Ηγεμονίες (όπως η μονή του Ντρουάνου), η δε λατρευτική τους εμβέλεια έφτανε ως τις γύρω επαρχίες Πωγωνίου, Βούρκου, Θεσπρωτίας, Λιούτζης και Αργυροκάστρου (όπως τα μοναστήρια της Πέπελης, του Θεολόγου, του Ζωναρίου, του Γεωργουτσατίου, των Ραβενίων, της Δερβίτσανης κ.ά.). Ιδιαίτερα το Πλατοβούνι είναι τιμημένο με σειρά μονών τόσο κοντά η μία στην άλλη, ώστε θα μπορούσε να ονομαστεί χωρίς υπερβολή ως ο Άθως της Β. Ηπείρου!

Τα δροπολίτικα μοναστήρια είναι όλα τους παλαιά, από τα μέσα του 18ου αιώνα και πριν. Μερικά έχουν πρωτοϊδρυθεί από την (πρώιμη, κατά τις προφορικές παραδόσεις) βυζαντινή εποχή, καθώς μαρτυρούν αφευδείς ιστορικές πηγές, όπως σφραγίδες, αυτοκρατορικά χρυσόβουλα, πατριαρχικά έγγραφα, ιερά κειμήλια κ.ά. Και δεν είναι άσχετο το γεγονός ότι, σε κάθε εξισλαμιστική λαίλαπα, ανιδρύονταν σαν κυματοθραύστης (νέα) μοναστήρια, για να κραταιώσουν και να στηρίξουν στην πίστη τους δεινά δοκιμαζόμενους ορθοδόξους Δροπολίτες.

Έτσι, επανιδρύθηκαν ιερές Μονές, όπως του Ντρουάνου (που, κατά τις λαϊκές παραδόσεις, ιδρύθηκε τον 10ο αιώνα), της Δούβιανης (που, σύμφωνα με τοπικούς θρύλους, ανάγει το ιδρυτικό της στον 11ο αιώνα), του Γεωργουτσατίου (που φέρεται ως ιδρυθέν τον 12ο αι.), της Βραχογοραντζής (που, κατά μία πηγή έμμεση, είναι χτισμένο κατά τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους), της Κατούνας ή Ζωναρίου (που ανεγέρθηκε κατά το 16ο αι.), της Βάνιστας (του 16ου αι. επίσης), της Δερβιτσάνης (πάλι του 16ου αι.), της Φράστανης (ίσως του 16ου αι.), της Πέπελης (παλιού, βυζαντινού μοναστηριού, που επαναλειτούργησε στα μέσα του 18ου αι.), της Κοσοβίτσας (του 18ου αι.) και, ακόμα, της Επισκοπής (για το βυζαντινό ναό της οποίας προτείνονται χρονολογήσεις από τον 10ο ως τον 12ο αιώνα, αλλά υπάρχουν κάποιες επιφυλάξεις, αν πρόκειται για ενοριακό ναό ή καθολικό μοναστηριού). Αφήσαμε τελευταίο το μοναστήρι των Ραβενίων...

4. Τα Ραβένια και η χρονολόγησή τους

Η Ιερά Μονή Ραβενίων τιμάται επ' ονόματι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και εόρταζε τον Δεκαπενταύγουστο. Κείται επί του Πλατοβουνίου, πάνω και ψηλά από το χωριό καλογοραντζή.

Η προφορική παράδοση θέλει το μοναστήρι «αρχαίο» από την εποχή του Ιουστινιανού,

1. Γοραντζή Δρόπολης. Ι.Μ. Ραβενίων. Καθολικό. Εγχάρακτη κτιτορική επιγραφή σε λίθινη πλάκα, στο υπέρθυρο του Νάρθηκα.

2. Γοραντζή Δρόπολης. Ι.Μ. Ραβενίων. Καθολικό, Ιερό Βήμα, δεξιά της Πλατυτέρας η χρονολόγηση της τοιχογραφίας.

του οποίου είναι γνωστή η φιλοδοτική πολιτική και η ιλλυρική καταγωγή. Ο στρατηγός του Βελισσάριος, μετά το 535 μ.Χ., ανέκτησε από τους Οστρογότθους ένα μεγάλο τμήμα της Ιταλίας και, αφού δημιούργησε εκεί το Εξαρχάτο της Ραβέννας, διέβη επιστρέφοντας από τα μέρη αυτά και πιθανότατα, κατά τις συνήθειες της εποχής, ίδρυσε μοναστήρια σε διάφορα νευραλγικά σημεία (για τα νικητήρια) – μάλιστα ο Προκόπιος μας αναφέρει ότι στην Ήπειρο ο Ιουστινιανός ανέγειρε περί τα 40 οχυρωματικά έργα. Μήπως, λοιπόν, η Ραβέννα και τα Ραβένια (ή Ρεβένια) δεν παρουσιάζουν συμπτωματική μόνο παρωνυμία ;...

Πότε ιδρύθηκε το μοναστήρι δεν είναι απτά μαρτυρημένο. Όσο για την προμνημονευθείσα παράδοση του τόπου, που ανάγει την ίδρυσή του στα μέσα του 6ου αι. μ.Χ., έχουμε να παρατηρήσουμε ότι πολλά άλλα ιερά μνημεία της περιοχής φιλοδοξούν επίσης να καταλάβουν ανάλογη «πρωτιά» αρχαιότητας – κι αυτό είναι οπωσδήποτε απόηχος του ενδιαφέροντος που έδειξαν οι δυναστείες του Ιουστινιανού και του Ηρακλείου για τα μέρη αυτά. Το βέβαιο, ωστόσο, είναι ότι ο υπάρχων ναός και το γύρω μοναστηριακό συγκρότημα δεν ανάγονται χρονολογικά σε τόσο μακρινούς αιώνες. Ο αρχαιολόγος Δ. Ευαγγελίδης πιθανολογεί το κτίσμα ως έργο του 16ου αιώνα. Ο ακαδημαϊκός Π. Πουλίτσας μαρτυρεί ότι ανέγνωσε εγχάρακτη επιγραφή, σε λίθινη πλάκα πάνω από τη θύρα του νάρθηκα, όπου